

Naar een Nederlandse Beleidseconomen Consensus

Een eenduidig, tijdsconsistent beleidsperspectief vermindert de kosten van beleidsonzekerheid. Bovendien kan het de doelmatigheid en doeltreffendheid van het overheidsbeleid vergroten. Meer consensusvorming onder beleidseconomen, om te beginnen ten aanzien van hervormingen in de reële economie, kan een nuttige bijdrage leveren aan het bieden van perspectief.

**ERNST
VAN KOESVELD**
Directeur Algemene
Financiële en Econo-
mische Politiek
op het Ministerie
van Financiën

In een woelige Europese omgeving staat Nederland voor een dubbele uitdaging. Niet alleen is ons land door de dubbele recessie vermoedelijk acht procent van zijn nationaal inkomen permanent kwijt, ook zal de economische groei de komende jaren bescheiden zijn: een tot anderhalf procent per jaar. De vergrijzing zet nu echt door zodat de beroepsbevolking verder afneemt. Hoewel de arbeidsproductiviteit in Nederland nog steeds hoog is, vlakkt de groei ervan de laatste jaren steeds verder af. Dit is geenszins een behoedzame groeioprognose. Verondersteld is dat de Europese schuldencrisis beheersbaar blijft, opkomende markten hun hoge groeicijfers volhouden en de wereldhandel onbelemmerd blijft groeien. Dit alles is allerminst zeker. Bovendien: met een interactie tussen de financiële markten en de economie die sterker is dan ooit, zal de wereldwijde afbouw van schulden bij met name banken en overheden de groei kunnen drukken. Deze interactie is vaak nog onvoldoende verankerd in de modellen. Het niveau van de collectieve uitgaven ligt met bijna vijftig procent van het bbp zo'n vijf procentpunten boven het niveau van voor de crisis. De beleidsuitdaging bestaat erin om enerzijds de bestaande collectieve arrangementen schokbestendiger te maken en aan te passen aan lagere economische groei,

en om anderzijds de potentie van de economie te benutten en te vergroten. Dit vraagt om een eenduidig, tijdsconsistent (beleids)perspectief voor burgers, bedrijven en beleggers. Daarvan is minder sprake naarmate er meer kabinetswisselingen zijn. Empirisch onderzoek geeft aan dat politieke instabiliteit een negatief effect heeft op de economische groei. Politieke instabiliteit kent verschillende dimensies en gradaties. Bij ingrijpende wijzigingen in het politieke bestel en de eigendomsverhoudingen zijn de effecten op de economische groei het meest negatief. Als kabinetswisselingen neerkomen op de vervanging van de ene groep bestuurders door de andere, mogelijk zelfs meer capabele bestuurders, dan kan er zelfs sprake zijn van enig positief effect (Jong-A-Pin, 2009). Voor de Europees meest gangbare situaties tussen deze twee uitersten concluderen Brunetti (1997) en Aisen en Veiga (2010) dat niet zozeer politieke volatiliteit maar vooral volatiliteit in beleid een negatief effect heeft op de totale factorproductiviteit en de opbouw van fysiek en menselijk kapitaal.

KOSTEN BELEIDSONZEKERHEID

Onzekerheid over toekomstig beleid leidt ertoe dat bedrijven beslissingen uitstellen om te investeren en mensen aan te nemen. Julio en Yook (2012) komen aan de hand van bedrijfsgegevens in 48 landen over de periode 1980–2005 tot de conclusie dat het investeringsniveau in het jaar vóór de verkiezingen vijf procent lager ligt dan in andere jaren. Baker *et al.* (2012) construeren een beleidsgerelateerde index voor economische onzekerheid op basis van de frequentie van mediaberichten over onzekerheid, het aflopen van bepalingen in de belastingwetgeving en verschillende inschattingen van voorspellers van de toekomstige inflatie en overheidsuitgaven. Hun bevinding is dat de toegenomen onzekerheid in de jaren 2006–2011 in de VS mogelijk een negatief effect heeft gehad van 2,2 procent op het bbp-niveau en van dertien procent op het investeringsniveau.

Ook huishoudens staan in de wachtstand bij onzekerheid over de eigen financiële positie en het overheidsbeleid.

De auteur heeft verklaard dit artikel alleen te publiceren in ESB en niet elders te publiceren in wat voor medium dan ook. Het is wel toegestaan om het artikel voor eigen gebruik en voor publicatie op een intranet van de werkgever van de auteur aan te wenden.

De huidige situatie op de woningmarkt onderstreept dit punt. Met een daling van de huizenprijzen van vijftien procent is het vooral de onzekerheid over de toekomstige fiscale behandeling van het eigen huis die de woningmarkt in het slot houdt. Onzekerheid over toekomstige belastingtarieven kan ook ten koste gaan van investeringen in menselijk kapitaal: het beoogde rendement moet immers met een risicopremie worden verhoogd. Luttmer en Samwick (2012) constateren dat als mensen niet langer in onzekerheid hoeven te verkeren over toekomstige sociale uitkeringen, ze beter in staat zijn hun consumptie doelmatig over de levensloop te spreiden. Hiervoor zouden ze circa vijf procent aan uitkeringen willen inleveren.

Beleidsonzekerheid leidt ook bij beleggers tot terughoudendheid. Behalve de beperkte schaal van de kapitaalmarkt en onvoldoende standaardisatie van beleggingsmogelijkheden vormt beleidsonzekerheid voor institutionele beleggers een belangrijke reden om niet meer geld weg te zetten in Nederland dan nu gebeurt. Beleggers op meer afstand hechten minstens zo veel waarde aan consistentie en voorspelbaarheid van beleid. Zo besteedt het World Competitiveness Report expliciet aandacht aan de stabiliteit van de macro-economische omgeving en de instituties, alsook aan de omvang van het overheidstekort als indicator voor het vermogen van overheden om klappen van de economische cyclus op te vangen. In deze optiek beperkt een hoog overheidstekort niet alleen de actuele schokbestendigheid, maar voedt het ook de onzekerheid voor investeerders, omdat vroeg of laat de belastingen zullen moeten worden verhoogd.

Deze aspecten zijn ook onderdeel van de beoordelingen van de kredietwaardigheid van de Nederlandse staat, die weer van invloed is op de rating van Nederlandse bedrijven. Belangrijk in deze rapporten is de beoordeling van het politieke vermogen om een effectieve beleidsrespons te tonen wanneer dit nodig is. In het voorjaar ontstonden twijfels over de Nederlandse reputatie op dit punt, die met het sluiten van het Begrotingsakkoord weer werden weggenomen. Het is cruciaal dat deze twijfel de komende periode niet wordt gevoed.

HET FUNCTIONEREN VAN DE OVERHEID

Beleidsvolatiliteit vermindert ook het doelmatig functioneren van de overheid zelf. Allereerst kosten steeds weer nieuwe initiatieven zonder dat deze helder passen in een overeengekomen perspectief veel energie en geld, zowel aan de kant van de overheid als bij andere stakeholders. Deze middelen kunnen niet worden ingezet voor een doelmatiger aanwending. Sterker nog: als verwachtingen worden gewekt, maar niet worden waargemaakt, wordt slechts frustratie geoogst en het draagvlak voor nieuw, toekomstgericht beleid ondermijnd. Zo zijn met het niet invoeren van de kilometerprijs en het niet doorgaan van decentralisaties op het terrein van werk en zorg substantiële kosten gemoeid, terwijl het goed denkbaar is dat dergelijke maatregelen uiteindelijk zullen worden ingevoerd, wat door gevoerde discussies niet eenvoudiger is geworden.

Wellicht nog belangrijker is dat beleid effectiever kan worden als het consistent wordt volgehouden. Zo hebben beleidsprykkels, bijvoorbeeld om langer door te werken, op de korte termijn effect, maar de gedragsreacties kunnen op de langere termijn veel groter zijn omdat ook de onderliggende preferenties worden beïnvloed. Het mechanisme is dat wan-

neer steeds meer mensen het beleid internaliseren, er op een gegeven moment een kritische massa ontstaat, waardoor de norm gaat schuiven en uiteindelijk bijna iedereen naar de nieuwe norm gaat handelen. Sinds kort neemt het CPB dit 'normeffect' expliciet mee in zijn doorrekeningen van voorstellen ten aanzien van de AOW en aanvullend pensioenen. Bij een flexibele AOW-leeftijd is dit normeffect bijvoorbeeld minder sterk.

Wel kan het verstandig zijn om hervormingen geleidelijk in te voeren, samen met een duidelijk eindbeeld. Er kan dus sprake zijn van 'verborgen opbrengsten' van een consistent beleidsperspectief (Van Koesveld, 2007). Dit is ook een argument om terughoudend te zijn om een paar jaar na een ingrijpende stelselwijziging deze weer terug te draaien. Bij vergelijking van gezondheidsstelsels wereldwijd blijkt dat het ene stelsel qua uitkomsten niet beter is dan het andere, maar dat de meeste winst kan worden gerealiseerd als de actoren binnen een stelsel hun rol beter oppakken (OESO, 2010). Dat argument geldt nog sterker voor het Nederlandse onderwijsstelsel, dat met een combinatie van centrale examinering (het 'wat') en de autonomie van scholen (het 'hoe') internationaal goed scoort.

Dit pleidooi voor een eenduidig en tijdsconsistent beleid betekent niet dat de status quo moet zegevieran. Het betekent wel in wijsheid te bepalen welk beleid goed staat, welk beleid beter kan, en welk beleid een herijking behoeft op een nieuwe koers. Daarbij is het beter op één terrein gezamenlijk te bepalen wat het nieuwe perspectief is en op een ander terrein het huidige beleid vast te houden, dan op beide terreinen tot een halfbakken compromis met beperkte houdbaarheid te komen. Economen zijn bij hun advies niet altijd even behulpzaam. Dat komt deels doordat de wetenschap (lang) niet altijd in staat is te bepalen wat het meest doelmatige beleid is om de gestelde doelen te bereiken en deels doordat economen het onderling niet altijd eens zijn. In het navolgende is niettemin geprobeerd om de voor de Nederlandse beleidscontext relevante economische inzichten waarover een redelijke mate van consensus lijkt te bestaan, op een rij te zetten. Dat is gebeurd op basis van studies van nationale en internationale organisaties, wetenschappelijke publicaties en gesprekken met talrijke beleidseconomen – en het betreft dus niet alleen eigen opvattingen. Deze consensus is gemunt als de Nederlandse Beleidseconomen Consensus (NBC), geïnspireerd door het oorspronkelijke paper van John Williamson over de Washington Consensus (Williamson, 1989) en het Copenhagen Consensus-project dat Bjørn Lomborg dit jaar voor de derde keer onderneemt voor een aanpak van wereldproblemen. Net als bij Williamson is het doel een discussie teweeg te brengen over de vraag over welke inzichten een consensus wenselijk en mogelijk is. En net als bij de Copenhagen Consensus zijn de inzichten zo veel mogelijk gebaseerd op theorie én empirie. Ten slotte: meer consensusvorming onder economen kan bijdragen aan continuïteit in beleid, maar is daarvoor geen garantie. Het vraagt ook om een breedgedragen commitment in politiek en samenleving en een stapsgewijze, professionele uitvoering met als motto: bezint eer ge begint, beschouwt wat zich ontvouwt en voltooit wat is ontplooid.

SINDS 1916

NEDERLANDSE BELEIDSECONOMEN CONSENSUS (NBC)

1. Markt en overheid zijn complementair, geen substituten

De markt is een krachtig mechanisme voor het genereren van welvaart, maar kan niet efficiënt functioneren wanneer de overheid niet zorgt voor een reeks van basisinstituten: eigendomsrechten, rechtspraak, veiligheid, onderwijs, onderzoek, sociaal vangnet, betwistbare markten en open grenzen. Deze randvoorwaardelijke instituten verlagen de onzekerheid en de transactiekosten in het economisch verkeer, bevorderen een gelijk speelveld en vergroten de verdiencapaciteit. Marktwerking en privatisering zijn geen doelen op zich, maar kunnen als instrument dienen om maatschappelijke doelen te bereiken. Als markten falen, is overheidsingrijpen gerechtvaardigd, maar dit moet wel doeltreffend en doelmatig zijn, en niet doorschieten in te veel directe bemoeienis en regelgeving. Dan bestaat immers het risico dat prikkels en vertrouwen worden ondermijnd in plaats van versterkt. Internationale vrijhandel is en blijft welvaartsverhogend voor betrokken landen. Dit geldt minstens zo sterk voor de economische vrijheden binnen Europa.

2. Scherpere taakverdeling tussen markt en overheid en binnen de overheid

Op het snijvlak tussen de publieke en de private sector bevinden zich instellingen (volkshuisvesting, onderwijs en zorg) waar de democratische controle beperkt is en de tucht van de markt onvoldoende disciplinerend werkt. Een heldere scheiding tussen markt en overheid is gewenst. Tegelijkertijd zijn voor de schokbestendigheid en doelmatigheid van de sectoren ook van belang: professionaliteit en aansprakelijkheid van management en intern toezicht, een sterke verankering van de financiële functie, harde budgetrestricties, voldoende *checks and balances* binnen de organisatie, en een effectief extern toezicht op zowel het publieke belang als de financiële randvoorwaarden. Wat het openbaar bestuur betreft, kan verdere decentralisatie van taken de doelmatigheid vergroten, omdat betalen, beslissen en genieten dicht bij elkaar komen te liggen. Dit stelt hoge eisen aan de slagkracht van decentrale overheden en veronderstelt een minimaal schaalniveau. De ervaring leert dat als het Rijk onvoldoende beleidsvrijheid toestaat, de bestuurlijke drukte toeneemt en de overheid in haar geheel eerder groter wordt en de collectieve lasten stijgen.

3. Onderwijs is een investering, hoe eerder, hoe beter

Een stelsel dat centrale examinering combineert met de autonomie van de scholen levert de beste resultaten op. Het is belangrijk dat schoolprestaties openbaar en transparant zijn, waardoor ouders kunnen stemmen met de voeten en concurrentie wordt bevorderd. Binnen een stelsel zijn leerkrachten zeer bepalend voor de kwaliteit van het onderwijs. Dit vraagt om een hoog niveau van de opleiding voor leerkrachten, een goede begeleiding van startende leraren, ruime mogelijkheden tot bijscholing, en een actief personeelsbeleid, wat een professionele en ervaren schoolleiding vereist. Belangrijker dan klassenverkleining is om geen onderwijstijd te vermorsen en deze juist te verlengen. Bovendien: hoe vroeger de investering, in de vorm van voorschoolse educatie, hoe hoger de baten, mits vaardigheden ook goed onderhouden worden en verder opgebouwd worden. Dit geldt voor zowel cognitieve als niet-cognitieve competenties, zoals doorzettingsvermogen en sociale vaardigheid. Hierbij dient onderwijs niet alleen aan te sluiten op de volgende baan, maar juist ook de inzetbaarheid over de hele levensloop te bevorderen. De extra middelen kunnen worden gedekt door subsidies aan studenten verder te vervangen door sociale leningen. Sluitstuk van een goed stelsel is een sterke inspectie die ingrijpt als het moet.

4. Hogere participatie, een soepel werkende arbeidsmarkt en loondifferentiatie

Waar eerst arbeidsmigranten en later tot de arbeidsmarkt toetredende vrouwen voor een ruimer arbeidsaanbod zorgden, zal nu het perspectief moeten zijn dat de huidige en toekomstige generaties meer uren werken en langer doorwerken. Er is nog een groot onbenut arbeidspotentieel. Een groter financieel verschil tussen niet-werken en werken is effectiever dan een actief arbeidsmarktbeleid met subsidies. Een versoepeling van het ontslagrecht leidt tot een gelijkmatige verdeling van het werkloosheidsrisico. Bij werkloosheid hoeven oudere werknemers niet langer te veranderen van best beschermde insiders in de meest kansloze outsiders. Bovendien verbetert het 'matching-proces' op de arbeidsmarkt waardoor de productiviteit kan stijgen, en bedrijven meer risico's nemen om te innoveren. Dit zal gepaard moeten gaan met scholing van vaste en flexibele krachten. Door cao's niet langer algemeen verbindend te verklaren, wordt het mogelijk dat lonen de schaarsteverhoudingen beter weerspiegelen en wordt loonmatiging in de sectoren waar dat nodig is bevorderd, zoals in de grote exportsector. Lonen dienen ook meer in lijn te worden gebracht met productiviteit, waardoor oudere werknemers langer aantrekkelijk blijven voor werkgevers.

5. Betere beprijzing van milieuschaarste, verkeersdrukte en ruimte

In het huidige Europese emissiehandelssysteem (*cap-and-trade*) komt in de markt een CO₂-prijs tot stand. Het is doelmatig het emissieplafond stap voor stap te verlagen en meer sectoren en landen onder het systeem te brengen. Een subdoel voor duurzame energie is suboptimaal, omdat hiermee relatief dure CO₂-reducties worden afgedwongen. Het loslaten hiervan betekent niet het einde voor de productie van duurzame energie, die wordt immers sneller rendabel als gevolg van een stijgende CO₂-prijs. In het milieubeleid is het bovendien essentieel om aan te sluiten bij internationale klimaatonderhandelingen omdat een Europese *alleingang* tot welvaartsverlies leidt. Bij afwezigheid van een mondiaal akkoord in 2015 is het verstandiger in te zetten op plan B: een sterkere inzet op innovatie en adaptatie. Verder geldt dat de belastingen op het vrachtverkeer – in tegenstelling tot personenvervoer – lager zijn dan de maatschappelijke kosten van vervuiling en ligt een zwaardere beprijzing in de rede. Door een heffing naar tijd en plaats te introduceren voor alle wegverkeer komen ook de externe kosten van congestie in de prijs terecht. Ten slotte komt – mede door de concurrentie tussen gemeenten om bedrijven aan te trekken – de schaarste van grond onvoldoende in de prijs tot uitdrukking, waardoor de bestaande ruimte onvoldoende wordt benut.

6. Meer doorstroming op de woningmarkt met minder subsidies

Bouw de subsidie op koopwoningen (laag eigenwoningforfait, hypotheekrenteaftrek) grotendeels of zelfs helemaal af. Er is weinig empirisch bewijs voor positieve externe effecten van eigenwoningbezit. De extra opbrengst maakt opbrengstneutraal een forse verlaging van de tarieven van de inkomstenbelasting mogelijk. Feitelijk komt dit neer op het heffen van een lumpsumbelasting (vermogensverlies voor bestaande gevallen) in ruil voor een verlaging van de marginale druk op arbeid, wat welvaartsverhogend werkt. Nog belangrijker dan de vraag of bestaande gevallen fiscaal worden ontzien of geleidelijk worden meegenomen is dat een eenduidig eindbeeld bestaat waaraan wordt vastgehouden. Dat bepaalt immers de huizenprijs van vandaag en maakt het mogelijk dat de koopmarkt weer op gang komt. Parallel is het verstandig de allocatieve en distributieve functie bij sociale woningbouw uit elkaar te trekken: de huren mogen sterker stijgen, waarbij mensen met lage inkomens via de huurtoeslag gericht worden gecompenseerd uit de extra huurinkomsten van verhuurders in de gereguleerde sector.

7. Meer sturen op kostenbeheersing in de zorg

De Nederlandse gezondheidszorg presteert goed, maar behoort tot de duurste ter wereld. Met het nieuwe zorgstelsel, gebaseerd op gereguleerde marktwerking, zijn de wachtlijsten weggewerkt, maar zijn de zorguitgaven onverminderd en sterk door blijven stijgen. Dit leidt tot verdringing van andere uitgaven dan wel tot hogere lastendruk. Dit is slechts deels het gevolg van de vergrijzing van de bevolking. Belangrijker is dat in een omgeving van positieve productieprikkels en weinig kostenbewustzijn de maatschappelijk medicalisering zich vertaalt in steeds meer zorgconsumptie. De rem op het volume van de zorg moet worden versterkt. Dit vraagt dat alle betrokken partijen hun rol moeten oppakken: instellingen en professionals verkopen op basis van scherpere normen vaker nee, specialisten werken in loondienst, indicatiestellers en poortwachters hebben een sterkere rol, patiënten dragen meer eigen verantwoordelijkheid en verzekeraars vormen een sterkere *countervailing power*, met meer financiële prikkels en een scherpe bewaking van totale kosten door de overheid. Specifiek in de langdurige zorg kunnen onderdelen doelmatig worden overgeheveld naar verzekeraars of gemeenten.

8. Naar een soberder en actuarieel fair pensioenstelsel

Het huidige stelsel van aanvullende pensioenen is internationaal gezien ambitieus, en leidt tot hoge lasten op arbeid en uitholling van de belastinggrondslag. Het bevat ondoorzichtige en omvangrijke vormen van solidariteit, bijvoorbeeld van jong naar oud, van vroege naar late toetreders en van hoge naar lage inkomens. Wanneer solidariteit een niet-wederkerig karakter krijgt, is zij kwetsbaar en wordt de pensioenpremie louter als collectieve last ervaren. De huidige doorsnee-opbouw kan beter worden vervangen door degressieve pensioenopbouw waarbij jongeren meer en ouderen minder rechten opbouwen in lijn met de actuariële waarde van de door hen ingelegde premies. Er is nog steeds sprake van risicosolidariteit en er is ruimte voor (expliciete) overdrachtsolidariteit. Een dergelijk stelsel impliceert meer keuzevrijheid en past beter bij een markt waarop mensen vaker van baan wisselen of wisselen tussen eigen bedrijf en loondienst. Door de fiscale ondersteuning te beperken, kunnen mensen bovendien meer vrije besparingen opbouwen en kunnen de belastingtarieven worden verlaagd. Uitgangspunt voor de waardering van pensioenen is de marktwaarde.

9. Een minder verstorend belastingsstelsel

Minder 'instrumentalisme' (voor elk doel een fiscaal instrument) en 'rondpompen' van geld (speciale regels en uitzonderingen) in het totaal van belastingen, premies en toeslagen vermindert de administratieve lasten van burgers en bedrijven en de uitvoeringskosten van de overheid. Het maakt ook lagere tarieven mogelijk. Forse tariefsverlagingen zijn mogelijk in de inkomstenbelasting als de grondslag wordt verbreed door minder aftrek voor pensioenen en hypotheek toe te staan. Dit bevordert de doorstroming op de arbeidsmarkt, prikkelt mensen meer uren te werken en verhoogt het rendement op investeringen in 'eigen' menselijk kapitaal, terwijl de opbouw van schulden wordt geremd ten opzichte van de huidige situatie. Ook ten aanzien van bedrijven is het doelmatig om vreemd vermogen en eigen vermogen fiscaal vergelijkbaar te behandelen. Volgens de economische theorie is financiering met vreemd of eigen vermogen in principe even duur, maar nu hebben bedrijven een prikkel om weinig eigen vermogen aan te houden en daarmee een kleine buffer om verliezen op te vangen. Ten slotte is een verdere verschuiving van directe belastingen naar indirecte belastingen goed voor de werkgelegenheid en bijrijst het de externe effecten van consumptie en milieu.

10. Trendmatig begrotingsbeleid zorgt voor bestuurlijke rust

De basisprincipes van het beleid zijn vaste reële uitgavenkaders, scheiding tussen inkomsten en uitgaven, automatische stabilisatie aan de inkomstenkant en één besluitvormingsmoment. Binnen de grenzen van Europese afspraken ademt het saldo mee met mee- en tegenvallers in de belastingontvangsten. Dit beleid houdt het midden tussen anticyclisch beleid, dat slecht scoort op tijdigheid, tijdelijkheid en trefzekerheid, en procyclische saldsturing dat alleen als uiterste redmiddel moet gelden. Daarom is het zaak om ten aanzien van het tekort spoedig ruim onder de EMU-grens van drie procent te blijven. Bestuurlijk vereist dit dat de wetgeving voor ombuigingen en hervormingen zo veel mogelijk in het eerst jaar van de regeerperiode wordt gerealiseerd. Naast uit te gaan van behoedzame groei is het als vorm van 'contingency planning' verstandig om een deel van de overheidsuitgaven en lastenverlichting apart te houden en deze alleen te bestemmen als de financieel-economische situatie dat toelaat.

Conclusie

De afgelopen decennia hebben elk grote hervormingen gekend. Ook dit decennium vraagt om hervormingen waarbij instituties worden aangepast aan de trendmatig lagere groei. En waarbij die aangepaste instituties ook bijdragen aan de structurele ondersteuning van de groei. Dit vraagt om zowel ombuigingen als hervormingen. Bouis en Duval (2011) hebben berekend dat een brede hervormingsagenda, voor een groot deel vergelijkbaar met de NBC, het bbp op termijn met vijf procent kan verhogen. Met een invoering in tien jaar komt dit neer op een jaarlijks groei-effect van 0,5 procent. Als het perspectief eenduidig en consistent verandert, kunnen de effecten wellicht nog groter zijn. Het vereist strategische moed om tegen gevestigde belangen in te gaan en de status quo te doorbreken. Of in de woorden van een bekende onderzoeker van politieke stelsels: *"Economic development requires not so much a strong hand as a steady one"* (Lijphart, 1991).

LITERATUUR

- Aisen, A. en F. Veiga (2010) How does political instability affect economic growth? *Working Paper Banco Central de Chile*, 568.
- Baker, S.R., N. Bloom en S. Davis (2012) *Measuring economic policy uncertainty*. Werkdocument. Stanford: Stanford University.
- Bouis, R. en R. Duval (2011) Raising potential growth after the crisis: a quantitative assessment of the potential gains from various structural reforms in the OECD area and beyond. *OECD Economics Department Working Papers*, 835.
- Brunetti, A. (1997) Political variables in cross-country growth analysis. *Economic Journal of Economic Surveys*, 11(2), 164–190.
- Jong-A-Pin, R. (2009) On the measurement of political instability and its impact on economic growth. *European Journal of Political Economy*, 25, 15–29.
- Julio, B. en Y. Yook (2012) Political uncertainty and corporate investment cycles. *The Journal of Finance*, 67(1), 45–84.
- Koesveld, E. van (2007) De verborgen opbrengsten van beleid. *ESB*, 92(4515), 471–473.
- Lijphart, A. (1991) Constitutional choices for new democracies. *Journal of Democracy*, 2(1), 72–84.
- Luttmer, E. en A. Samwick (2012) *The welfare costs of perceived policy uncertainty: evidence from social security*. Werkdocument aan de Universität Wien.
- OESO (2010) Health care systems: Getting more value for money. *OECD Economics Department Policy Notes*, 2.
- Williamson, J. (1989) *Latin American readjustment: how much has happened*. Washington: Institute for International Economics.